

УДК 342.951:334.722(477)

Н.І. ЯВОРСЬКА, Харківський національний університет внутрішніх справ

АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Ключові слова: підприємництво, підприємницька діяльність, адміністративно-правове забезпечення підприємництва

Формування правової держави і громадянського суспільства, становлення ринкової економіки передбачає розвиток соціально-економічних відносин і їх забезпечення відповідно до конституційних основ і чинного законодавства держави.

З прийняттям Конституції України вітчизняне підприємництво вперше отримало офіційне визнання, в зв'язку з чим перед суспільством і державою постали питання осмислення місця і ролі підприємництва в економічному розвитку України, визначення сутності і змісту державної політики щодо підприємництва, створення механізмів впливу на процеси формування підприємницького середовища, зокрема належних умов для діяльності суб'єктів господарювання як основної рушійної сили розбудови вітчизняної економіки. Вирішення цих актуальних практичних проблем має базуватися на новітній законодавчій базі та адаптованому до сучасних реалій механізмі правового регулювання.

Одним із багатьох важливих факторів, що впливають на розвиток підприємництва як сегменту ринкової економіки в Україні, є взаємовідносини органів публічної влади з підприємцями. На даний момент зміст цих взаємовідносин не завжди відповідає стандартам демократичної правової держави. Основними функціями органів публічної влади (органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) сьогодні повинні бути правореалізаційна та правозахисна, а, отже, їх завдання-

ми в процесі діяльності – забезпечення реалізації прав та інтересів особи, в тому числі конституційного права на підприємницьку діяльність та їх захист.

Докорінна зміна вимог до діяльності органів публічної влади зумовлює необхідність перегляду існуючого та вироблення принципово нового підходу до адміністративно-правового забезпечення в сфері підприємництва. Взяти на озброєння досвід країн зі стабільною ринковою економікою, наша держава повинна виробити власний механізм забезпечення підприємництва з урахуванням особливостей вітчизняної економіки.

Науково-теоретичною основою змісту роботи стали положення, ідеї та підходи вітчизняних та зарубіжних вчених-юристів: В.Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, О.В. Бігняк, І.П. Голонсіченко, І.В. Єршової, О.В. Клим, Т.В. Попандопуло, та інших. Також використані дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: З.С. Варналія, Л.І. Воротиної, В.М. Гейця, Пола А. Самуельсона та інших.

Дослідження адміністративно-правових аспектів забезпечення підприємництва передбачає, перш за все, розгляд понять «підприємництво», «підприємницька діяльність». Підходи до тлумачення цих понять знаходимо в працях учених. Як справедливо зазначає німецький учений Петер Верхан, «важко знайти таку складну і неоднозначну сферу діяльності, як підприємництво. У ринковому господарстві вона реалізується на перехресті економіки, політики, техніки, юриспруденції, психології й етики» [1, с.5]. Що стосується юридичного аспекту цих категорій, то вони, в першу чергу, мають базуватися на аналогічних економічних категоріях. Розуміння економічної сутності тих чи інших економічних явищ, процесів дозволяє безпомилково встановлювати юридичні права та обов'язки в господарській сфері. Розуміння економічного процесу і місця в ньому підприємництва має довгу і неоднозначну історію.

Незважаючи на те, що проблемами підприємництва вітчизняна наука розпочала займа-

тися відносно недавно, можна констатувати, що вже існує велика кількість тлумачень цього поняття. В ряді визначень увага акцентується на одній ознаці: «підприємництво – це діяльність, направлена на максимізацію прибутку» [2, с.3; 3, с.6; 4, с.13], в інших – на декількох: «підприємництво – це самостійна, ініціативна, постійна діяльність у сфері виробництва, надання послуг і торгівлі, яка здійснюється на власний страх і ризик [5, с.208]. У сучасній західній економічній літературі підприємництво визначається як «тип поведінки», як «динамічний процес», що має інноваційний характер, і т.п. В юридичній літературі визначення поняття «підприємництво» зустрічається значно рідше, ніж в економічній. Заслуговує на увагу декілька визначень. В.О. Сизоненко зазначає, що підприємництво – це не заборонена законом ініціативна, систематична діяльність приватних осіб (підприємців) і юридичних осіб, основана на приватній або на іншій формі власності, спрямована на одержання прибутку від виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, здійснювана на власний ризик і під власну відповідальність [4, с.5]. Т.В. Кашаніна визначає підприємництво як ініціативну діяльність господарюючих суб'єктів, засновану на їх самостійності, особистій зацікавленості та відповідальності, новаторстві та ризику [6, с.9]. В.Ф. Попандопуло вважає, що «підприємницька діяльність – це сукупність правомірних вольових дій, що здійснюються професійно, систематично і на власний ризик особою, зареєстрованою як підприємець, з метою одержання прибутку» [7, с.20].

В цілому, не зважаючи на певні розходження, запропонованим вченими-економістами і вченими-юристами визначенням властива рідкісна єдність: всі вони розглядають підприємництво як діяльність. Така діяльність повинна бути мобільною, динамічною, ініціативною, супроводжуватись постійним пошуком, що і відрізняє її від сталих (стаціонарних) форм та методів економічної діяльності. Підприємець повинен постійно змінювати способи та форми виробництва і реалізації

своєї продукції. Необхідність змінювати технологію, продукцію, ціни обумовлена конкурентною боротьбою та бажанням збільшити обсяги реалізованої продукції. Потрібно швидко реагувати на умови ринку з метою недопущення нерентабельності суб'єкта підприємства [8, с.1–6].

В Україні поняття підприємництва вперше було нормативно-визначене Законом України «Про підприємництво» від 07.02.1991 р., який втратив чинність з 01.01.2004 р. (відповідно до прикінцевих положень Господарського кодексу України від 01.01.2004 р.). Стаття 1 вказаного Закону давала визначення підприємництва як безпосередньої самостійної, систематичної, на власний ризик діяльності по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку встановленому законодавством» [9]. Недоліком цього визначення слід вважати те, що суттєво звужується коло діяльності підприємців, тільки до меж «виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг», адже діяльність підприємців є багатограннішою. Дана думка підтримується І.В. Єршовою, яка зауважує недоцільність закритого переліку видів підприємницької діяльності, а вважає, що її напрямки зумовлюються перш за все ринком [10, с.6].

З набранням чинності 01.01.2004 р. Господарським кодексом України, законодавче (легальне) визначення підприємництва дещо змінилося і на даний момент, визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст.42 Господарського кодексу). Дане визначення заслуговує детального аналізу, адже збільшивши коло ознак підприємництва шляхом додання терміну «ініціативна», законодавець визначив мету підприємництва, як «досягнення економічних та соціальних результатів та отримання прибутку», що є досить спірним

положенням, адже не зовсім зрозумілим є яке змістовне значення законодавець вносив в поняття «економічні та соціальні результати» визначаючи їх як мету підприємництва поряд з отриманням прибутку [8, с.1–6].

Саме поняття «результат» визначається як «те, що отримано по завершенню певної діяльності, підсумок», а відповідно соціальний результат та економічний результат» підприємство – це те, що приносить дана діяльність суспільству, життю людей в суспільстві, а також в господарську систему країни [11, с.578]. Але зважаючи на систематичність підприємництва її «внесок» є постійним.

Якщо зважати на коментарі до Господарського кодексу України [9, с.80; 12, с.110], то думки авторів є різними і зводяться до таких основних положень: 1) не слід перебільшувати значення отримання прибутку, це хоча основна і необхідна, але не єдина мета підприємства, ще одна мета – досягнення економічних та соціальних результатів; 2) спрямованість на систематичне отримання прибутку завдяки досягненню економічних та соціальних результатів є однією з характерних ознак підприємства. Найбільш поширеною (і серед економістів, і серед юристів) є точка зору, що підприємство – це вид господарської діяльності, що закріплюється також статтями 3 та 42 Господарського кодексу України [8, с.1–6].

Що ж стосується характерних ознак підприємства, то в науковій літературі вони визначаються по-різному. Так, одні економісти найважливішими ознаками вважають ризик, мобільність, динамічність; інші – додають такі ознаки, як ініціатива, відповідальність, активний пошук рішень [8, с.1–6].

Вчені-юристи називають інші характеристики підприємства, зокрема, ознака державної реєстрації [5, с.14]. Державна реєстрація регламентується ст.58 Господарського кодексу України, та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців» [13]. У процесі сучасних досліджень підприємництва науковці включили в коло її ознак також соціально відповідальний характер [14, с.6] такої діяльності, розуміючи

під цим суспільну відповідальність, тобто, необхідність підприємців діяти в інтересах суспільства та вносити свій вклад в вирішення суспільних та соціальних проблем. Але характеристика підприємництва буде не повною, якщо не будуть визначені її види.

Важливою є диференціація підприємництва в економічній літературі за предметом діяльності. Так, підприємство поділяється на: 1) виробниче (до нього відноситься діяльність, яка спрямована на виробництво продукції, виконання робіт і послуг, збір, обробку і надання інформації, які передбачається реалізувати споживачам); 2) комерційне, змістом якого є торгово-обмінні операції, а сутністю – операції та угоди по купівлі-продажу [4, с.5].

Існують і більш детальні класифікації підприємницької діяльності. Так, поряд із виробничим, комерційним і фінансовим виділяють посередницьке та страхове підприємство. Іноді підприємницьку діяльність поділяють на виробничу, торгову, постачальницько-збутову та посередницьку. Зустрічаємо поділ підприємства на ризиковане (венчурне), транзитне, дрібне, міжнародне [8, с.1–6].

На нашу думку, визначальною і достатньою для характеристики підприємства є його класифікація: 1) за критерієм предмета – на виробниче і комерційне; 2) за критерієм суб'єкта – на здійснюване фізичними особами і юридичними особами; 3) за обсягом – мале, середнє та велике. Окрім вказаних положень, для визначення поняття «підприємницька діяльність» важливе значення має визначення її суб'єкта [8, с.1–6].

Отже, підводячи підсумки, доцільним уявляється таке визначення підприємства та визначення її ознак: підприємство – це будь-яка господарська діяльність, що здійснюється фізичними та юридичними особами легалізованими у встановленому законом порядку, які діють самостійно, систематично на власний ризик маючи на меті отримання прибутку та задоволення певних суспільних потреб [8, с.1–6].

З'ясувавши основні поняття, які стосуються підприємства, слід зауважити, що її ста-

новлення і розвиток як виду економічної діяльності потребує державного і, зокрема, адміністративно-правового забезпечення.

Підприємницька діяльність є однією зі сфер взаємодії держави та економіки. Держава за допомогою права забезпечує відносини, що виникають при здійсненні підприємництва. В юридичній літературі справедливо наголошується, що право є одним із найважливіших засобів впливу держави на економіку. Водночас, хоч державне забезпечення підприємства і ґрунтується на законодавстві, проте не вичерпується ним, оскільки це складний процес, який охоплює в комплексі різноманітні організаційно-правові засоби [8, с.1–6].

Під адміністративно-правовим забезпеченням, слід розуміти один із видів забезпечення суспільних відносин в сфері здійснення підприємництва, що здійснюється уповноваженими органами публічної влади (органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування) за допомогою багатоманітного, нормативно закріпленого інструментарію методів та засобів. Також зазначається, що з переходом до ринкової економіки, характер, зміст і межі економічної діяльності держави істотно змінюються, але при цьому необхідність адміністративно-правового забезпечення економіки не втрачається. Скоріш за все, варто говорити про встановлення балансу в реалізації приватних інтересів суб'єктів підприємства та інтересів суспільства в цілому – публічних, які забезпечує держава шляхом здійснення регулюючого впливу. Однак необхідними умовами такого регулювання, є діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування чітко у відповідності до своєї компетенції та неухильне дотримання підприємцями законних приписів цих органів [8, с.1–6].

Отже, слід зауважити, що для забезпечення стабільності економіки, безпеки суспільства, захисту прав споживачів та розвитку конкуренції, існує об'єктивна необхідність адміністративно-правового забезпечення підприємства, за допомогою системи специфічних методів та засобів, але слід чітко регламентувати межі цього впливу, його мотиви, конкре-

тизувати адміністративні заходи, порядок їх реалізації та аналіз наслідків застосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верхован Петер Х. Підприємство: його економічна функція та суспільно-політична відповідальність / Верхован Петер Х. – К. : Б. м., 1994. – 59 с.
2. Підприємницьке право : підручник для студ. вищих навч. закл. : в 2 кн. / [Безсмертна Н. В., Кашинцева О. Ю., Іолкін Я. О., Коломацька С. П., Ніколаєва Л. В.] ; ред. О. В. Старцев. – К. : Істина, 2005. – 448 с.
3. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 7-ме вид. – К. : Знання-Прес, 2008. – 719 с.
4. Сизоненко В. О. Сучасне підприємництво : навч. посіб. / Сизоненко В. О. – К. : Знання-Прес, 2008. – 440 с.
5. Винник О. Имущественная самостоятельность как необходимое условие для осуществления предпринимательской деятельности / О. Винник // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 3. – С. 3–6.
6. Кашанина Т. В. Предпринимательство: правовые основы / Т. В. Кашанина // Предпринимательство. – М. : Юрид. лит., 1994. – 175 с.
7. Попандопуло В. Ф. Коммерческое (предпринимательское право) : учебник для студ. вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция». Серия Institutiones / Попандопуло В. Ф. – М. : Юристъ, 2003. – 688 с.
8. Бердар М. М. Адміністративно-правові аспекти регулювання підприємницької діяльності / М. М. Бердар // Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. – 2010. – Вип. 4 (8). – С. 1–6.
9. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [кол. авторів: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.] ; за заг. ред. В. К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
10. Ершова И. В. Предпринимательское право : учебник / Ершова И. В. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИД «Юриспруденция», 2006. – 560 с.

11. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Технологии, 2007. – 938 с.

12. Господарський кодекс України : коментар. – Х. : Одісей, 2004. – 848 с.

13. Закон України «Про державну реєстра-

цію юридичних та фізичних осіб-підприємців» : від 15.05.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.

14. Howard R. Bowen. Social Responsibility of the Businessman / Howard R. Bowen. – New-York : Harper & Row, 1953. –181 p.

Яворська Н. І. Аспекти адміністративно-правового забезпечення підприємництва в Україні / Н. І. Яворська // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 824–828 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12jnipvu.pdf>

Розглядаються наукові і нормативно правові джерела, визначається поняття, зміст і законодавче закріплення адміністративно-правового забезпечення підприємницької діяльності, в Україні. Сформульовані принципи і особливості адміністративно-правовою забезпечення підприємництва.

Яворская Н.И. Аспекты административно-правового обеспечения предпринимательства в Украине

Рассматриваются научные и нормативно правовые источники, определяется понятие, содержание и законодательное закрепление административно-правового обеспечения предпринимательской деятельности, в Украине. Сформулированы принципы и особенности административно-правового обеспечения предпринимательства.

Javorskaja N.I. Aspects of Administrative and Legal Support of Business in Ukraine

The scientific and normatively legal sources are examined, a concept, maintenance and legislative fixing of the administrative -legal providing of entrepreneurial activity, is determined, in Ukraine. Principles and features are formulated administrative-legal providing of enterprise.